

P. Sz. P o p o v : I. V. Sztálin tanítása a nyelv és a gondolkodás egységéről - és a logika feladatai. (Vesztnik Moszkovszkogo universziteta, Szerija obscsesztvennüh nauk, 1951/4, 47-61. Ismerteti: Elekfi László.)

Ez a cikk először előadásként hangzott el a SZTÁLIN nyelvtudományi megnyilatkozásának évfordulója alkalmával tartott tudományos konferencián, de elvi jelentőségénél fogva, azt hiszem, megérdemli, hogy ne feledkezzünk meg róla.

A szerző az emberi és az állati nyelv lényeges különbségéből indul ki. A nyelvet nem szabad csupán mint fiziológiai-fonetikai jelenséget vizsgálni, hanem tanulmányozni kell a gondolattal kapcsolatos oldalát, a gondolkodással való összefüggését is. De ebből a fordítottja is következik: a gondolkodást materialista szempontból csak a megfelelő nyelvi jelenségekkel való összefüggésben tanulmányozhatjuk eredményesen.

Ha nem volnának szavak, nem volnának fogalmak sem. Idealista felfogás szerint a beszéd arra való, hogy kifejezze a gondolatot, amely már a beszéd nélkül is készen van bennünk. A dolog éppen nem így van. "A beszédben mi nemcsak formulázunk, hanem ugyanakkor formáljuk is a gondolatot" (50). Amikor gondolkodunk, akkor "magunkban" beszélünk. De ez nem jelenti azt, hogy a belső beszéd az eredeti. A nyelv a közlés szükségéből született, a belső beszéd a külső beszédből keletkezett.

Ha a gondolat és a szó ilyen szoros kapcsolatban van egymással, akkor azok az alapvető vonások, amelyek jellemzők a beszédre, jellemzik a gondolkodást is. "Világos, hogy a gondolkodás - formáinak és törvényeinek egészében véve -, akárcsak a nyelv, nem számítható a felépítményhez; következésképpen a gondolkodás formáiról sem szabad mint osztályjellegüekről beszélni" (52).

Szigoruan meg kell különböztetni a gondolat formáját és tartalmát. A fogalomnak mint logikai formának természetesen nincs osztályjellege, hasonlóan az alapvető nyelvtani, mondattani szerkezetek formáihoz. De csak a gondolkodás törvényeinek és formáinak osztály nélkülségéről beszélhetünk, nem pedig a gondolkodás tartalmának osztály nélkülségéről. "Nem szabad összekeverni a gondolat tartalmát a szavak jelentésével. Természetesen nem minden nyilatkozat osztályjellegű. Kétszer kettő négy" típusu nyilatkozatok nem osztályjellegűek. De ki kell emelni, hogy a gondolatok tartalma, melyeket a szavak kapcsolata kifejez, mindig lehet osztályjellegű, a szavak jelentése pedig, a legcsekélyebb kivétellel, nem függ össze osztályjelleggel."

Általában nemcsak a nyelv foglal külön helyet az alapon és a felépítményen kívül. Az ember tevékenységeit szolgáló képességek közt egész sor olyan jelenség van, amely - a nyelvhez hasonlóan - közvetlenül összefügg a termeléssel, mégsem osztályjellegű. Ilyenek az ember pszichofizikai képességei,

mint az érzékelés, az appercipiálás, a képzelés és a gondolkodás. Tehát a gondolkodás is, ha ezen a gondolkodás alapformáit értjük. Így nem felépítményjellegű a fogalom, az ítélet, a következtetés, sem pedig az azonosság, az ellentmondás stb. törvénye.

A nyelv és a gondolkodás egysége nem jelenti a kettő azonosságát. Különbségek is vannak köztük. Ilyen különbség az, hogy a nyelv mindig nemzeti, a "gondolkodás formáinak pedig s e m o s z t á l y j e l l e g ű k, s e m n e m z e t i j e l l e g ű k n i n c s. A gondolkodás formái általános emberiek. ...Lehet, hogy nem tudunk és nem értünk valamely nyelvet, de a g o n d o l a t o t megértjük." (55). A gondolkodás tehát nem általános népi vagy nemzeti, hanem általános emberi.

"Lenin és Sztálin tanítása a nyelv és a gondolkodás egységéről rámutat a logikának a nyelvtannal való kapcsolatára; ez a tanítás arra kötelez minket, logikusokat, hogy az alapvető logikai kategóriák értelmezéséhez fő anyagunk a szavak és szókapcsolatok értelmi oldala legyen, más szóval: a logika a jelentés tan folytatása, amelyről SZTÁLIN elvtárs azt mondja, hogy biztosítani kell számára az őt megillető helyet. De a logika olyan folytatása a jelentés tannek, amely túlmegegy annak, mint tisztán nyelvészeti tudományagnak a határán, mert a jelentés tan a szavak belső formáit, vagyis a jelentésszerkezeteket szóbeli kifejezésformájukkal való közvetlen összefüggésükben tanulmányozza. A logika pedig a jelentésszerkezeteket n e m közvetlenül szóbeli kifejezésformájukkal való összefüggésükben tanulmányozza, - ilyenek első sorban a szakkifejezések. Közvetve azonban ezek is mindig össze fognak függni a szóbeli kifejezés formájával." (56)

A hagyományos logikai osztályozásokat nem a gondolkodás gyakorlata dolgozta ki, hanem úgy alakult ki, hogy egyes logikusok eggyel-mással megtoldották ARISZTOTELESZ kezdeti osztályozását.

A logika megkülönböztet izoláló és általánosító elvonást. A "bátor ember" fogalma egyesíti azokat a vonásokat, amelyek minden ilyen emberre jellemzők. Ez általánosító elvonás. A "bátorság" fogalma viszont izoláló elvonás eredménye. "Minden elvonást alapjában véve főnevek segítségével fejezünk ki; ezért tekintettel kell lennünk a nyelvnek arra a sajátosságára, hogy a tulajdonságok megnevezését főnévvé tudja alakítani ... A sajátosságokat, minőségeket vagy állapotokat elvontan jelentő szavaknak n i n c s t ö b b e s s z á m u k" (58). De ez csak az izoláló elvonásra áll. Az általánosító elvonást képviselő fogalmakat olyan szavak fejezik ki, amelyeknek van többes számuk. Az édesesség, nemzetiség szavaknak aszerint van vagy nincs többes számuk, hogy mit jelentenek.

Van a logikának néhány sarkalatos kérdése, amely szorosan összefügg a nyelvi értelmezéssel. Ilyen például a diszjunkció kérdése. A logika kétféle diszjunkciót különböztet meg: lazabbat és szigorúan szétválasztót. Az ili 'vagy' kötőszó mind

a két értelmet kifejezi. A latinban határozott különbség van a szétválasztó aut és a kapcsoló-felsoroló sive, vel közt. De az illi kötőszónak még egy harmadik jelentése is van: 'részint', ill. 'egyrészt - másrészt'. Például: "Valamennyi logikus vagy metafizikus, vagy dialektikus"; ettől különbözik ez az ítélet: "Minden egyes logikus vagy metafizikus, vagy dialektikus." Az előbbi ítélet - többes alanya lévén - osztályozó ítélet, az utóbbi pedig határozatlan egyes ítélet. A hagyományos logikában erről található értelmetlenség onnan van, hogy az illi kötőszó különböző jelentéseinek hiányos az értelmezése. Egy másik ilyen sarkalatos pontja a logikának a nekotorile 'némely' szó értelmezése. Ez az ítélet: "némely fém jól vezeti a villamosságot" - helyes akkor, ha a némely azt jelenti, amit a latin nonnulli: 'legalább egynéhány', de helytelen, ha a némely azt jelenti: 'csak egynéhány'. Ez utóbbi - szembeállító - jelentésnek a latinban alii - alii felel meg.

A szerző végül megjegyzi: a logikai kategóriákról szóló tanítás a legjobb bizonyíték arra, hogy a logikai kategóriák táblázata csak morfológiai alapon igazolható, amint ezt már **ARISZTOTELÉSZ** megjegyezte. Minden kísérlet, amely a kategóriáknak más, elvont alapot akar adni, kikerülhetetlenül idealizmus-hoz vezet.

A tanulmányos cikk azzal a gondolattal zárul, hogy a nyelv és a gondolkodás kapcsolatának szemmel tartása nemcsak a nyelvtudomány, hanem a logika számára is állandó feladatot jelent.

D. M a c r e a : Az új román akadémiai nyelvtan. Előszó.
(Ismerteti: Lázár Ferencné.)

A szocializmus építésének alkotó lendülete hatalmas átalakulást idézett elő a román tudományos életben is. A Román Népköztársaság Tudományos Akadémiája, amelyet gyökeresen átszerveztek, most már valóban a nép szolgálatában áll, s a nyelvi műveltség ápolása terén is teljesítheti nagy nemzeti feladatait. Erről tanuskodik a román nyelv új akadémiai nyelvtana is. (Gramatica limbii române. Vol. I. Vocabularul, fonetica și morfologia. Ed. Academiei EPR. 1954.). Ennek előszavát D. MACREA professzor, a bukaresti Nyelvtudományi Intézet igazgatója írta.